

Wojciech Jerzy Górczyk

Kościół reformatów w Węgrowie Fundacji wojewody płockiego, starosty przasnyskiego, Jana Dobrogosta Krasińskiego Herbu Ślepowron

---

Notatki Płockie : kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego 63/1 (254),
13-21

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WOJCIECH JERZY GÓRCZYK

KOŚCIÓŁ REFORMATÓW W WĘGROWIE FUNDACJI WOJEWODY PŁOCKIEGO, STAROSTY PRZASNYSKIEGO, JANA DOBROGOSTA KRASIŃSKIEGO HERBU ŚLEPOWRON

Abstrakt

Kościół reformatów w Węgrowie został ufundowany przez Jana Dobrogosta Krasińskiego, wojewodę płockiego. Architektem kościoła był Tylman z Gameren zaś pracami kierował Carlo Ceroni. Fundując kościół i klasztor reformatów zarówno fundator jak i architekt musieli podporządkować się przepisom budowlanym reformatów.

Słowa kluczowe: Jan Dobrogost Krasiński, Reformaci, Krasińscy, Węgrów, Franciszkanie

Wstęp

Jan Dobrogost Krasiński zapisał się w historii nie tylko jako dowódca wojskowy, pułkownik królewski, uczestnik odsieczy wiedeńskiej czy polityk i doradca Jana III Sobieskiego, ale także jako budowniczy. To wojewoda płocki jest budowniczym Pałacu Krasińskich w Warszawie zwanego także Pałacem Rzeczypospolitej, jest fundatorem kościołów reformatów i fary w Węgrowie, na pograniczu mazowiecko-podlaskim. Zatrudniał najwybitniejszych ówczesnych architektów jak Tylman z Gameren. Pałac Krasińskich (Pałac Rzeczypospolitej) jak i oba kościoły węgrowskie są wybitnymi zabytkami architektury barokowej. Należy dodać, że kościół w Krasnem, rodowej siedzibie Krasińskich, został przebudowany przez Jana Dobrogosta prawdopodobnie również według projektu Tylmana z Gameren. W artykule omówiono kościół reformatów w Węgrowie z uwzględnieniem historii zakonu, gdyż w przypadku reformatów, ma to istotny wpływ na architekturę kościoła. Kościół reformatów w Węgrowie był już opisywany, jednak należy opisać architekturę tegoż w odniesieniu do ówczesnych przepisów budowlanych reformatów nie zapominając o funkcji prefekta fabryki określonego jako *prefectus fabricae*, *inspector fabricae* czy *magister fabricarum*, który ma istotne znaczenie dla architektury reformatów. Pominięcie tego aspektu budownictwa referatów prowadzi do błędnych wniosków, że reformaci musieli dostosować swoje budownictwo do wymagań fundatora. Tymczasem jest z goła odwrotnie, co potwierdzają także zachowane dokumenty. To fundator musi całkowicie podporządkować się przepisom budowlanym reformatów.

Jan Dobrogost Krasiński, mal. Michelangelo Palloni, ok. 1700, ze zbiorów Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

Węgrów – sytuacja religijna

Działalność fundacyjna Jana Dobrogosta Krasińskiego w Węgrowie ma ścisły związek z sytuacją religijną w tym mieście. Węgrów jest miastem na pograniczu mazowiecko-podlaskim, na którego rozwój zasadniczy wpływ wywarli osadnicy mazowieccy. W XIV wieku został włączony do księstwa

mazowieckiego. Od roku 1558 Węgrów był silnym ośrodkiem reformacyjnym. W tym to właśnie roku Anna z Radziwiłłów Kiszka założyła w Węgrowie zbór kalwiński, któremu przekazała dotychczasowy kościół parafialny katolicki wraz plebanią i dochodami usuwając katolickiego proboszcza Walentego Suchodolskiego¹. Wkrótce zbór kalwiński przekształcił się w zbór ariański za sprawą Piotra z Goniądza. Gdy Węgrów przeszedł w ręce Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” usunięto z miasta arian i na nowo osadzono tam wyznawców kalwinizmu. Krzysztof II Radziwiłł zwrócił kościół katolikom, a dla kościoła kalwińskiego (ewangelicko-reformowanego) wznosił drewnianą świątynię. W czasach ostatniego właściciela Węgrowa z rodu Radziwiłłów, Bogusława, w mieście była już ludność pochodzenia niemieckiego i szkockiego. Znaczna część mieszkańców była wyznania ewangelicko-reformowanego (kalwińskiego) i ewangelicko-augsburskiego (luterńskiego). W 1650 r. Bogusław Radziwiłł zagwarantował wolność wyznania dla ewangelików zarówno augsburskich jak i reformowanych. W roku 1664 Bogusław Radziwiłł sprzedał Węgrów Janowi Kazimierzowi Krasieńskiemu herbu Ślepowron. Jan Kazimierz Krasieński umiera w 1669 r. i Węgrów w spadku otrzymuje Jan Dobrogost Krasieński.

Inicjatorem sprowadzenia reformatów do Węgrowa był Jan Kazimierz Krasieński, podkomorzy ciechanowski, starosta ciechanowski, opinogórski i od 1650 r. wojewoda płocki. On to po nabyciu miasta od Bogusława Radziwiłła zaproponował fundację klasztoru reformatów prowincji wielkopolskiej p.w. Św. Antoniego z Padwy w roku 1668. Po śmierci Jana Kazimierza Krasieńskiego fundację kontynuował jego syn, Jan Dobrogost, starosta przasnyski, warszawski, opinogórski, który przejął Węgrów po ojcu. Od roku 1668 również, tak jak ojciec, wojewoda płocki³. Reformatów ze względu na surowe przestrzeganie obserwacji często osiedlano w ośrodkach, gdzie było duże skupisko ludności wyznania ewangelickiego jak właśnie w Węgrowie, aby stanowili przykład, ale też alternatywę dla katolików widzących zepsucie kleru katolickiego i rozważających przejście do kościołów ewangelickich. W 1673 r. biskup łucki Tomasz Leżeński zatwierdził fundację reformatów w Węgrowie. W 1675 r. zakupiono teren pod zespół reformacki a budowę klasztoru i drewnianego kościoła zakończono w 1693 r. W czerwcu tego roku przystąpiono do budowy murowanego kościoła, budowę ukończono w 1705 r. W roku 1750 utworzono prowincję pruską reformatów pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP i klasztor węgrowski wraz z innymi jednostkami klasztorami prowincji wielkopolskiej został

włączony do prowincji pruskiej⁵. Kasata klasztoru nastąpiła w 1864 r.

Zakon reformatów

Reformaci nie stanowili i nie stanowią odrębnego zakonu. Jest to jeden z nurtów wewnątrz Zakonu Braci Mniejszych *Ordo Fratrum Minorum* (OFM) potocznie nazywanych franciszkanami. Już za życia założyciela zakonu, św. Franciszka z Asyżu trwał spór o kształt nowego zakonu. Po śmierci założyciela przybrał on na sile. W Zakonie Braci Mniejszych *Ordo Fratrum Minorum* były trzy nurty: zwolennicy pierwszego nurtu uważali, iż pierwotną regułę należy dostosować do ogólnych potrzeb kościoła, bracia powinni mieszkać w klasztorach (konwentach) i poświęcić się duszpasterstwu i nauce. Franciszkanie prezentujący ten nurt byli nazywani konwentualnymi⁶. Zwolennicy drugiego nurtu uważali, że nie należy budować klasztorów (konwentów), ale prowadzić wędrownie życie zgodnie z testamentem św. Franciszka. Trzeci nurt szukał kompromisu pomiędzy dwoma poprzednimi. Zwolennicy tego nurtu byli nazywani obserwantami. Nurt obserwancki był niejednorodny i w jego obrębie występowały inne nurty różnie zapatrujące się na zachowywanie ścisłej obserwacji. W 1446 r. papież Eugeniusz V wydał bullę, która zatwierdziła istnienie wewnątrz obserwantów dwóch odrębnych nurtów (familii): familii Cismontańskiej i Ultramontańskiej⁷. W XV wieku wybitnymi przedstawicielami tego nurtu byli min. św. Bernardyn ze Sieny i św. Jan Kapistran, który działał także w Polsce. 29 maja 1517 r. Leon X dokonał podziału zakonu franciszkańskiego rozdzielając konwentualnych i obserwantów na dwa odrębne zakony: Zakon Braci Mniejszych (Obserwantów) *Ordo Fratrum Minorum Observantiae* i Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych *Ordo Fratrum Minorum Conventualium*. Obserwanci przyjęli podejście kompromisowe w stosunku do wcześniejszych założeń. tzn. zezwalano na budowę konwentów, ale powinny być one drewniane, skromne zezwalano także na duszpasterstwo, ale przede wszystkim wędrownie. Bulla Leona X *Ite et vos vineam neam*, która dokonała podziału zakonu uznała obserwantów za prawowitych spadkobierców św. Franciszka. Ich przełożony otrzymał tytuł Minister Generalny Całego Zakonu Braci Mniejszych. Wcześniej to generał Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych sprawował władzę nad całym zakonem, choć nad obserwantami jego zwierzchnictwo miało charakter honorowy⁸. Bracia mniejsi pojawili się w Polsce w latach 1236-1237 we Wrocławiu i w Krakowie. Franciszkanie obserwancki familii Cismontańskiej⁹ przybyli do Polski w 1453 r.

i było to związane z działalnością, wspomnianego już, św. Jana Kapistrana¹⁰. Wtedy też założono klasztor i kościół św. Bernardyna ze Sieny w Krakowie, stąd obserwantów w Polsce nazywano potocznie braćmi od świętego Bernardyna a później bernardynami. Ponieważ konwentualni posiadali kościół św. Franciszka w Krakowie zaczęto ich nazywać braćmi od świętego Franciszka a później franciszkanami. Do przybycia obserwantów do Polski, braci mniejszych nazywano po prostu „braćmi”, stąd bierze nazwę ulica Bracka w Krakowie. Są to więc nazwy typowo polskie, poza Polską konwentualni są przeważnie nazywani minorytami (od łacińskiej nazwy *Fratrum Minorum*). Przy kościele św. Bernardyna, możliwe, że jeszcze za czasów Jana Kapistrana, grupa kobiet z III Zakonu św. Franciszka (tercjarek) założyła regularny zakon Mniszek III Zakonu Regularnego św. Franciszka z Asyżu potocznie nazywanych bernardynkami¹¹. W 1459 r. powstał pierwszy regularny klasztor bernardynek z kościołem św. Agnieszki w Krakowie, a w 1461 r. wikariusz prowincjalny obserwantów (bernardynów) Gabriel Rangoni z uprawnienia papieża Piusa II wprowadził tam klauzurę. Obecnie istnieje dziewięć klasztorów bernardynek¹². Z czasem wśród samych obserwantów wyłonił się kolejny nurt reformacyjny. W Polsce pierwszymi zwolennikami ścisłej obserwacji byli sami bernardyni (obserwanci) z Gabrielem z Gródka (Grodeckim) na czele (zm. w 1619 r.). Zakon Braci Mniejszych zaczęto dzielić na zwolenników regularnej obserwacji Zakon Braci Mniejszych Regularnej Obserwy *Ordo Fratrum Minorum Regularis Observantiae* (bernardynów) i ścisłej obserwacji Zakon Braci Mniejszych Ścisłej Obserwy *Ordo Fratrum Minorum Strictioris Observantiae*, ci potocznie byli nazywani reformatami¹³. Ostatecznie w 1623 r. o Aleksander z Padwy założył dwie kustodie reformackie: małopolską Matki Bożej Anielskiej i wielkopolską św. Antoniego z Padwy. Od tego czasu reformaci stanowią autonomiczny nurt Braci Mniejszych (obserwantów). 12 maja 1693 r. obie te kustodie reformackie zostały podniesione do rangi prowincji przez Urbana VIII. Tym samym została przypieczętowana autonomia reformatów w Polsce. Posiadali oni własne klasztory i własnych przełożonych prowincji, ale przełożony generalny (minister generalny) nadal pozostawał wspólny dla bernardynów i reformatów¹⁴. W XVI w. z obserwantów wyłonił się kolejny nurt, który najpierw zyskał autonomię a następnie bullą papieża Pawła V w 1619 r. całkowitą niezależność, są to Bracia Mniejsi Kapucyni *Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum*¹⁵. Do dnia dzisiejszego funkcjonują te trzy zakony wywodzące się od św. Franciszka: Zakon Braci Mniejszych (w Polsce nadal nazywani

tradycyjnie bernardynami i reformatami bądź franciszkanami brązowymi), Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych (nazywanych w Polsce franciszkanami bądź czarnymi franciszkanami rzadziej konwentualnymi, na zachodzie potocznie nazywani minorytami) i Zakon Braci Mniejszych Kapucynów (potocznie kapucyni).

Przepisy budowlane reformatów

Początkowo reformaci budowali klasztory i kościoły drewniane, a ściślej z drewna i gliny. Wynikało to z pewnego kompromisu pomiędzy tendencją do prowadzenia osiadłego życia a tendencją do prowadzenia życia wędrownego. Klasztory drewniane były nie tylko uboższe od murowanych, ale i mniej trwałe, dawały więc poczucie, że obserwanci prowadzą na wprost wędrowne życie, a właśnie sposób życia braci mniejszych był jedną z osi sporu wewnątrz zakonu. Już od połowy XVII w. kształtował się nowy styl w architekturze reformatów. Kościoły mogły być murowane, ale miały być niewielkie, skromne bez naw bocznych. W ołtarzu zawsze był krucyfiks. Jednolitość formy architektonicznej kościołów reformackich z XVII i XVIII w. została zachowana dzięki specyficznemu i sprecyzowanemu ustawodawstwu zakonnemu i powołaniu funkcji prefekta fabryki *prefectus fabricae*, *inspector fabricae* czy *magister fabricarum*¹⁶, którego zadaniem było czuwanie nad budową klasztoru i kościoła, aby budowa była prowadzona zgodnie z przepisami zakonu i zgodnie z planem zatwierdzonym przez definitorium prowincjalne. Prefekt fabryki był powoływany nie tylko podczas budowy nowego kościoła, ale także podczas remontu czy przebudowy¹⁷. Zwykle prefektem fabryki był kapłan a do pomocy miał brata zakonnego bez święceń. Więc każda budowa czy remont był nadzorowany przez dwóch zakonników. W drugiej połowie XVII w. i w wieku XVIII reformaci budują kościoły w systemie ściennie-filarowym w odmianie węgkowej i kilka kościołów w odmianie kaplickowej – kościół Węgrowie należy do tej ostatniej¹⁸.

Fundacja węgrowska reformatów

Jan Dobrogost Krasiński fundując klasztor i kościół reformatów musiał podporządkować się przepisom zakonnym odnośnie architektury. Także w czasie budowy kościoła nad przestrzeganiem przepisów zakonnych czuwał prefekt fabryki. Jeżeli przyjmiemy za A. Miłobędzkim, że projekt kościoła wykonał Tylman z Gameren¹⁹ to musiał on również podporządkować się przepisom budowlanym

reformatów. Przepisy budowlane reformatów, jak pisze A.J. Błachut OFM, „w zasadniczy sposób ograniczały nie tylko wpływy fundatora i poszczególnych przełożonych, ale także swobodę architekta, zarówno w układzie przestrzennym jak i rozmiarach budowli oraz stosowanym materiale, a nawet w elementach dekoracji architektonicznej”²⁰. Każdy plan nowej fundacji, a więc także fundacji węgrowskiej musiał być zatwierdzony przez definitorium prowincjalne reformatów. Kościół reformatów pod wezwaniem św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy był budowany pod kierownictwem Carlo Ceroniego²¹. Kto był prefektem fabryki przy budowie w Węgrowie nie wiadomo, ale można domniemywać, że pomocnikiem prefekta był brat Mateusz Osiecki, który w 1694 r. złożył śluby zakonne i zapewne wtedy też został skierowany po raz pierwszy do Węgrowa jako pomocnik prefekta fabryki²². Wiadomo, że już w 1709 r. brat Mateusz nabył na tyle doświadczenia, że został prefektem fabryki przy remoncie sklepienia w klasztorze w Łąkach Bratiańskich²³. Jan Dobrogost Krasiński jeszcze przed rozpoczęciem budowy musiał zapewne tak jak inni fundatorzy zaakceptować warunki stawiane przez reformatów i zgodzić się na nadzór budowy przez prefekta fabryki. Takie warunki stawiane fundatorom poświadczają także dwa dokumenty z tego okresu. Jeden to pismo prowincjała do kasztelana lubaczowskiego Krzysztofa Dunina, który chciał ufundować klasztor reformatów w Uhnowie (1688 r.) i drugi dotyczący fundacji klasztoru reformatów we Włodzimierzu Wołyńskim (1744 r.)²⁴. Dokumenty dotyczące fundacji klasztoru w Smolanach potwierdzają, że przepisy budowlane były surowo egzekwowane aż do kasaty zakonu. Reformaci przyjęli fundację w Smolanach w 1838 r., gdzie otrzymali kościół w stanie surowym, wówczas to na polecenie prowincjała prefekt fabryki przygotował instrukcję „dotyczącą koniecznych i bezwzględnych zmian w kościele, zgodnych z normami reformackimi, oraz kwestii jego wyposażenia, a także klasztoru”²⁵. Więc błędne jest twierdzenie, dotyczące kościoła reformatów w Węgrowie, że „zarazem jednak na wygląd świątyni miał wpływ fundator, którego decyzjom reformaci musieli się podporządkować, rezygnując z niektórych surowych zasad związanych z budownictwem sakralnym”²⁶. Wszystkie klasztory reformackie wzniesione w Polsce w latach 1622-1722 były wybudowane zgodnie z przepisami budowlanymi reformatów (poza trzema wyjątkami: w Kazimierzu Dolnym, na Górze św. Anny i w Pińczowie, które to kościoły reformaci otrzymali jako gotowe)²⁷. Można dodać, że sporym indywidualizmem cechuje się kościół reformatów w Solcu n. Wisłą (1628 r.), pomimo iż został wzniesiony

z zachowaniem przepisów budowlanych reformatów znacznie się wyróżnia na tle innych kościołów reformackich.

Kościół węgrowski jest typowym kościołem reformatów, zachowującym charakterystyczne dla tego zakonu elementy.

Elewacja frontowa kościoła reformatów w Węgrowie.
Fot. W.J. Górczyk

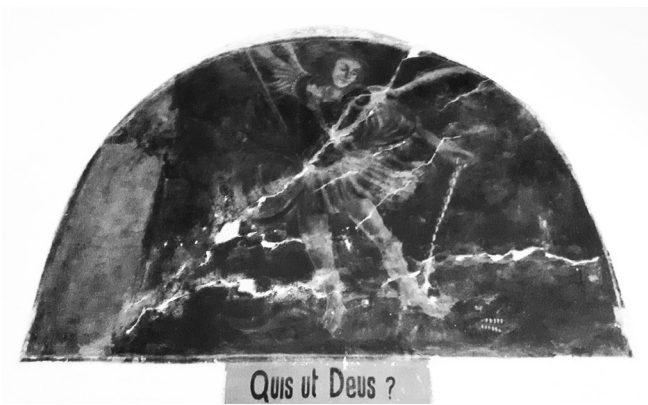
Zespół klasztorno-kościelny reformatów w Węgrowie składa się z czworobocznego dwukondygnacyjnego klasztoru z krużgankami i wirydarzem oraz kościoła. Krużganki klasztorne były zdobione polichromiami z poł. XVIII w., które częściowo zachowały się do naszych czasów. Przedstawiają one Archanioła Michała poskramiającego szatana; ponadto Kuchnię Anielską i świętych zakonu franciszkańskiego: św. Franciszka, św. Piotra z Alkantary, św. Antoniego Padewskiego, św. Bonawentury, św. Jana Kapistrana, św. Ludwika z Beneventu, oraz szereg nieczytelnych już dzisiaj polichromii.

Kościół barokowy, nieorientowany, jednonawowy ze sklepieniem kolebkowo-krzyżowym, po obu stronach nawy kaplice. Jak wszystkie murowane kościoły reformatów z XVII i XVIII w. został wzniesiony w systemie ścienno-filarowym. „System ten polegał na takim wypełnieniu murem przestrzeni między

Krużganki w klasztorze reformatów w Węgrowie.
Fot. W.J. Górczyk

filarami, aby od wewnątrz przylegały one do ścian tworząc po bokach ciąg płytkich wnęk lub kaplic (stąd odmiana wnękowa lub kaplicowa)²⁸. Kościół węgrowski wzniesiono w odmianie kaplicowej podobnie jak wcześniej kościoły reformatów w Warszawie (1680 r.), Białej Podlaskiej (1684 r.) i później w Miedniewicach (1748 r.)²⁹. Ściany nawy są rozczłonkowane parami toskańskich pilastrów³⁰. Podwójne pilastry są charakterystycznie nie tylko dla kościołów reformackich, ale w ogóle dla kościołów barokowych. Taki zabieg zastosowano w kościele Il Gesu i można go znaleźć w wielu kościołach w Polsce choćby w kościele św. Apostołów Piotra i Pawła w Krakowie (jezuitów) św. Bernardyna ze Sienny w Krakowie (bernardynów). W przypadku reformatów podwójne pilastry występują znacznie częściej w prowincji wielkopolskiej niż małopolskiej. Na skrzyżowaniu nawy z transeptem ślepa kopuła. Kopuła na skrzyżowaniu nawy z transeptem również jest elementem barokowym znanym z kościoła Il Gesu. Jednak w Węgrowie zastosowano ślepa kopułę a wynika to z przepisów budowlanych reformatów, które zabraniają kopuły w ich kościołach. Ślepa kopuła jest kopułą widoczną tylko od wewnątrz, w bryle zewnętrznej kościoła jest niewidoczna. Podobny zabieg stosują także karmelici bosy, którym przepisy budowlane również zabraniają kopuły w kościołach³¹.

Archanioł Michał. Krużganki klasztoru w Węgrowie.
Fot. W.J. Górczyk

Ślepa kopuła w kościele reformatów w Węgrowie.
Fot. W.J. Górczyk

Kościół węgrowski, jak wszystkie kościoły reformatów prowincji wielkopolskiej jest bardziej okazały od kościołów reformatów prowincji małopolskiej. Wynika to z faktu, że reformaci w prowincji wielkopolskiej podchodzili do przepisów budowlanych z większą swobodą niż ich współbracia z prowincji małopolskiej. Skutkiem takiego podejścia jest fakt, że kościoły reformatów prowincji wielkopolskiej, choć pozostają uboższe, skromniejsze od wielu kościołów barokowych to posiadają wszystkie cechy manieryzmu i baroku³². Tak jest też z fasadą kościoła węgrowskiego, która choć skromniejsza od fasad wielu kościołów barokowych, posiada wszystkie cechy baroku. Przejawem swobodniejszego podejścia do przepisów budowlanych w prowincji wielkopolskiej jest także ślepa kopuła w kościele węgrowskim, ozdobiona iluzjonistycznym freskiem „Kościół Triumfujący” autorstwa Michała Anioła Palloniego. Kościół reformatów był zdobiony także przez kolejnych Krasińskich. Na ścianach rozmieszczone są owalne, malowane na płótnie stacje drogi krzyżowej z XVIII w. pędzla prawdopodobnie Sebastiana Ecksteina, który jest także autorem fresków w kaplicach bocznych św. Marii Magdaleny i w kaplicy św. Józefa (kaplice zachodnie) i w kaplicy św. Piotra z Alkantary (wschodnia). Ostatnia kaplica (wschodnia), św. Antoniego z Padwy jest zdobiona freskiem Palloniego. Zdobienia kościoła uzupełniają obrazy Jana Niezabitowskiego z końca XVIII w. Eckstein na polecenia, kolejnego z Krasińskich, Błażeja Krasińskiego, wykonał polichromię i namalował również sceny drogi krzyżowej w rodzimym kościele Krasińskich w Krasnem, które wzorował na freskach węgrowskich Pallotiego, namalował również sceny drogi krzyżowej w kościele kraśnieńskim. Freski w Krasnem są sygnowane przez Ecksteina „Sebastian Eckstein Adornavit Picturis Anno 1747”³³.

W podziemiach kościoła, jak w innych kościołach reformackich, znajdował się grobowiec, w prezbiterium dla braci zakonnych *sepulchrum fratrum* i pod kaplicami bocznymi dla dobrodziejów klasztoru

*sepulchrum benefactorum*³⁴. Pochowano tam 249 osób świeckich i 10 księży, do dnia dzisiejszego przetrwało ponad 50 trumien ze zмумifikowanymi ciałami³⁵. Kolejnym miejscem pochówku był cmentarz znajdujący się przed kościołem, zwyczajem reformatów, otoczony murem ze stacjami drogi krzyżowej umieszczanymi we wnękach (kapliczkach).

Jak ważną była ta fundacja dla samego Jana Dobrogosta Krasieńskiego świadczy fakt, że spoczął on po śmierci właśnie w podziemiach kościoła reformatów w Węgrowie. Decyzja ta jest na pewno nie jest oczywista. Jan Kazimierz Krasieński przebudował podziemia kościoła w Krasnem w taki sposób, aby stały się one miejscem sepulkralnym rodu Krasieńskich. W mauzoleum w kościele w Krasnem spoczął nie tylko Jan Kazimierz Krasieński, ale i żony Jana Dobrogosta³⁶. Zaś sam Jan Dobrogost podjął decyzję, że chce spoczywać w kryptach kościoła reformatów a w ścianie północnej transeptu kościoła węgrowskiego wystawił swój nagrobek, wykonany przez Andreasa Mackensena Młodszego, tego samego, który wykonał nagrobek żon Jana Dobrogosta w kościele w Krasnem. W 1701 r. Krasieński wytoczył mu sprawę o niewłaściwą wagę zamówionego srebrnego epitafium z Węgrowa. Ostatnie wzmianki na temat artysty dotyczą właśnie jego pobytu w więzieniu w sierpniu 1701 r.³⁷ Jan Dobrogost przy ozdabianiu kościoła węgrowskiego zatrudnił trzech gdańskich artystów. Oprócz wspomnianego Andreasa Mackensena Młodszego zatrudnił jeszcze Andreasa Schlutera, którego dziełem jest rzeźba Chrystus na Krzyżu w głównym ołtarzu kościoła³⁸ oraz Michała Witwercka, ludwisarza, który odlał płytę umieszczoną u podstawy nagrobka fundatora.

Fundacja reformatów na tle działalności fundacyjnej Jana Dobrogosta Krasieńskiego

Działalność fundacyjna Jana Dobrogosta Krasieńskiego jest kontynuacją fundacji jego ojca Jana Kazimierza Krasieńskiego. Działalność ta, w którą wpisuje się fundacja zespołu reformatów w Węgrowie, jest działalnością przemyślaną. W okresie o którym mowa poziom intelektualny i moralny duchowieństwa diecezjalnego jest niski³⁹, co zniechęca ludzi do katolicyzmu, dlatego Krasieńscy obsadzają parafie w swoich ziemiach zakonnikami⁴⁰. Jan Dobrogost Krasieński sprowadził do swoich majątków aż trzy zakony, w dwóch wypadkach odbierając kościoły księżom diecezjalnym. Ufundował w Węgrowie omawiany kościół i klasztor reformatów, ale też sprowadził do tego miasta zakon księży życia wspólnego,

zwanych potocznie bartolomitami⁴¹, którym oddał farę węgrowską, dotąd obsługiwaną przez księży diecezjalnych. Kościół farny w Węgrowie, po pożarze dotychczasowego, został wzniesiony w stylu barokowym w latach 1703-1706, na polecenie Jana Dobrogosta Krasieńskiego pracami kierował Carlo Ceroni i Jan Reisner a autorem projektu był, także i w tym wypadku, Tylman z Gameren. Zachował się kontrakt spisany pomiędzy Janem Dobrogostem Krasieńskim a Carlem Ceronim⁴² na budowę fary węgrowskiej. Jan Dobrogost wyraźnie zastrzegł, że wieczystym właścicielem fary węgrowskiej „jest Zgromadzenie Księży Komunistów i dlatego Proboszcz, Księża mszalni i klerycy tego probostwa wszyscy powinni być komuniści – nec aliter, nec alias”⁴³. Jan Dobrogost Krasieński w 1682 r. oddał kościół w rodowym Krasnem, także obsługiwany dotąd przez księży diecezjalnych, kanonikom regularnym laterańskim z Czerwińska⁴⁴, za zgodą biskupa płockiego Bonawentury Madalińskiego. Inicjatorem przekazania kościoła kanonikom laterańskim był ojciec Jan Dobrogosta, Jan Kazimierz Krasieński, wówczas sprzeciw biskupa płockiego Jana Gembickiego uniemożliwił te zamiary, które zrealizował dopiero Jan Dobrogost⁴⁵. Błędem byłoby twierdzenie, że to głównie księża diecezjalni byli przeciwnikami zakonów. Owszem, gdy parafia przechodziła pod opiekę zakonu, szczególnie dobrze uposażona wówczas spotykało się to z oporem kleru diecezjalnego, jednak równie częste były konflikty pomiędzy zakonami. Można tutaj wspomnieć o fundacji reformatów w Płocku z połowy XVIII w., która spotkała się z życzliwością biskupa płockiego Eustachego Szembeka i kleru diecezjalnego w tym miejscowego proboszcza, a z ostrym sprzeciwem dominikanów, franciszkanów konwentualnych i bernardynów⁴⁶. Krasieńscy wybierając zakony które sprowadzali do swoich posiadłości dokonali nieprzypadkowego wyboru. Zakony, choć rzadziej niż księża diecezjalni miały problemy z poziomem intelektualnym, to z poziomem moralnym już równie często, jak np. augustianie w Ciechanowie⁴⁷. Takie zakony jak jezuiti, bartolomici, reformaci, kanonicy laterańscy czy księża misjonarze cieszyli się bardzo dobrą opinią i słynęli z wysokiego poziomu zarówno intelektualnego jak i moralnego, podczas gdy w klasztorach augustiańskich, dominikańskich, karmelitów bosych jak i karmelitów starej obserwy (tzw. trzewickowych) problemy z dyscypliną, szczególnie z pijaństwem były bardzo częste⁴⁸.

Krasieńscy sami prezentując wysoki poziom wykształcenia, już od czasów biskupa krakowskiego Franciszka Krasieńskiego w zwyczaju rodu było, aby jego członkowie odbywali gruntowne studia za

granicami jak i w Polsce⁴⁹, dążyli, aby księża w ich dobrach prezentowali również wysoki poziom intelektualny⁵⁰. Krasińscy, począwszy od wspomnianego, biskupa krakowskiego Franciszka Krasińskiego, który jako jedyny katolicki biskup, podpisał akt Konfederacji Warszawskiej w 1573 r. a kończąc na biskupie kamienieckim, Adamie Stanisławie Krasińskim, który zwalczał fanatyzm religijny⁵¹, prezentowali dużą tolerancję religijną połączoną z głębokim przywiązaniem do wiary katolickiej. Stąd wyływa dążenie, Jana Dobrogosta Krasińskiego, do zapewnienia odpowiedniej, zarówno pod względem intelektualnym jak moralnym, opieki duszpasterskiej dla mieszkańców.

Inaczej oceniana jest postawa Jana Kazimierza Krasińskiego, któremu, niebezpiecznie, przypisywana jest odpowiedzialność za początek prześladowań ewangelików węgrowskich⁵². Zgoła inne nastawienie prezentuje jego syn, Jan Dobrogost, który jest przeciwnikiem fanatyzmu religijnego, co wcale nie jest powszechne w tzw. „barokowym modelu pobożności katolickiej”. Kiedy w 1678 r. spalono kościół ewangelicki w Węgrowie, przy wydatnym udziale reformatów, Jan Dobrogost wystarał się o zgodę na odbudowę tego kościoła u biskupa łuckiego i sam się przyczynił do jego odbudowy⁵³. Jan Dobrogost Krasiński, nie tylko nie zgadza się na prześladowania ewangelików, ale i dąży do łagodzenia sporów między katolikami a ewangelikami w Węgrowie. Ciekawy przykład takich prób stanowi, wspomniany już kontrakt na odbudowę fary węgrowskiej.

O spalenie fary węgrowskiej oskarżono, niebezpiecznie, ewangelików węgrowskich, tym czasem we wspomnianym kontrakcie pomiędzy Janem Dobrogostem Krasińskim a Carlo Ceronim zapisano, że kontrakt jest zawarty na odbudowę kościoła farnego po „przypadkowym spaleniu jego”⁵⁴. Oczywiście nie ma potrzeby, aby w kontrakcie dotyczącym budowy nowej fary zawierano informacje o okolicznościach pożaru, który zniszczył dotychczasowy kościół. Co więcej, informacja, że pożar był dziełem przypadku wydaje się być zbyt czarna i właściwie nie niewnosząca do sprawy budowy. Dopiero znajomość kontekstu w jakim zostaje ona zamieszczona w kontrakcie, czyli oskarżeń pod adresem ewangelików, powoduje, że ta wydawałoby się błaha informacja nabiera zupełnie innego wymiaru⁵⁵.

Podsumowując należy stwierdzić, że osadzenie reformatów w Węgrowie miało w intencji Jana Dobrogosta Krasińskiego zapewnić należyta opiekę duszpasterską katolikom węgrowskim a sami reformaci mieli swoim życiem dawać pozytywny przykład. Z całą pewnością nie było celem fundatora prześladowanie ewangelików. Tutaj zamiar fundatora i działalność reformatów nie pokryły się ze sobą, bowiem reformaci, choć jako duszpasterze i zakonicy żyjący według reguły św. Franciszka byli dobrym wyborem, to jednak przyczynili się do zaożyczenia konfliktu pomiędzy katolikami a ewangelikami, zapewne poprzez wykorzystywanie negatywnych emocji w swoich kazaniach, co było dość powszechne w kontrreformacyjnych kazaniach⁵⁶.

Przypisy

¹ M. Gochna, „Porządki jako największe i najlepsze”. *Bogusław Radziwiłł w dziejach Węgrowska – rola magnata w funkcjonowaniu miasta prywatnego*, Węgrów 2016, s. 37.

² *Ibidem*, 116.

³ A. Przyboś, *Krasiński Jan Dobrogost* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 181.

⁴ M. Dąbkowska, *Problematyka konserwatorska konwentów zakonu reformatów prowincji wielkopolskiej* [w:] *Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Ruiny zabytków sakralnych – ochrona i adaptacja do nowych funkcji”* 6-8 listopada 2008, s. 292. (s. 291-306).

⁵ A.J. Steinke OFM, *Reformackie korzenie prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, „Szkola Seraficka”, nr 1 (2008), s. 10.

⁶ Należy zastrzec, że określenie „konwentualni” odnosi się nie tylko do życia w konwencie, ale oznacza przyjęcie szeregu dyspens naddanych przez papieża łagodzących pierwotną, surową regułę franciszkańską jak bulle Mikołaja III czy Jana XXII. Benedykt XII wprowadził nowe konstytucje dla Zakonu Braci Mniejszych znacznie łagodząc zasady ubóstwa.

⁷ D. Karczewski, *Przemiany organizacyjno-administracyjne zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich do pocz. XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska*, „Szkola Seraficka” nr 1 (2008) s. 203.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A.J. Steinke OFM, *op. cit.*, s. 10; I. M. Rusecki OFM, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce 1453-2003*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 11-12 (2002-2003), s. 191.

¹¹ Bernardynki należą do III Zakonu św. Franciszka. Natomiast Zakon Świętej Klary Ordo Sanctae Clarae (klaryski) uznawany za gałąź żeńską zakonu Braci Mniejszych, należy do II Zakonu św. Franciszka. Z reguły opiekę nad klaryskami sprawują franciszkanie konwentualni. Bernardynki są pierwszym polskim zakonem kontemplacyjnym.

¹² Zakon ten rozwijał się bardzo prężnie. W 1772 r. Bernardynki posiadały 23 klasztory. Ponieważ był to zakon polski i klasztory miały tylko w Polsce kasata zakonu zahamowała rozwój bernardynek. Obecnie w 9 klasztorach bernardynek jest ok. 200 sióstr. Bernardynki mają klasztory tylko w Polsce.

¹³ A.J. Steinke OFM, *op.cit.*, s. 9.

¹⁴ Więcej na ten temat w H.E. Wyczawski OFM, *Bernardyni polscy*, t. 3. Kalwaria Zebrzydowska 1992; *Idem*, *Zakon w Polsce* [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, *Idem* [red.], Kalwaria Zebrzydowska 1995, s. 619-631.

¹⁵ Podobnie jak bernardyni i kapucyni mają swoją żeńską gałąź – Mniszki Klaryski Kapucynki. Kapucynki zostały założone w Neapolu, w 1538 r. Papież uznał ich klasztor za klasztor ścisłej reguły św. Klary. Jednak polskie kapucynki

- mają nieco inną historię. Powstały w XIX w. W wyniku wyłonienia się ze Zgromadzenia Felicjanek. Pierwszy klasztor kapucynek powstał w Przasnyszu. W 1926 r. polskie kapucynki uzyskały zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej jako Mniszki Klaryski Kapucynki II Zakonu św. Franciszka reguły św. Klary.
- ¹⁶ A.J. Błachut OFM, *Znaczenie i rola prefekta fabryki w kształtowaniu budownictwa zakonnego reformatów w Polsce* [w:] *Architektura znaczeń*. Księga ofiarowana prof. Zbigniewowi Bani w 65. rocznicę urodzin i 40-lecie pracy dydaktycznej, A.S. Czyż [red.], J. Nowiński, M. Wiraszka, Warszawa 2011, s. 114-115.
- ¹⁷ A.J. Błachut OFM, *Znaczenie i rola...*, s. 115.
- ¹⁸ M. Dąbkowska, *Problematyka...*, s. 293-294. (s. 291-306).
- ¹⁹ A. Miłobędzki, *Zarys architektury w Polsce*, Warszawa 1978, s. 201.
- ²⁰ A. J. Błachut OFM, *Znaczenie i rola...*, s. 115.
- ²¹ Nie można się zgodzić z twierdzeniem M. Karpowicza, które powtarza R. Romańczuk, że Carlo Ceroni nadzorując budowę kościoła dokonał zmian w planach skorzystał bądź przejmując całkowicie bądź sugerując się planami Lzydora Affaitatego, który miałby projektować kościół karmelitów bosych w Warszawie (Romańczuk, s. 378). Po pierwsze wydaje się niemożliwe, aby architekt nadzorujący budowę dokonał jakichkolwiek zmian bez zgody fundatora, który, wszakże musiał zapłacić za plany w tym wypadku Tylmanowi z Gameren. Po drugie, o czym była już mowa, każdy plan kościoła reformatów musiał być zatwierdzony przez definitorium prowincjalne a samą budowę nadzorowali prefekci fabryki powołani specjalnie do tego celu. R. Romańczuk w ogóle nie odnosi się do roli prefekta fabryki przy wzniesieniu kościoła węgrowskiego, nie uzasadnia też, dlaczego i kto miałby zaakceptować zmiany planów naniesione przez Ceroniego. Po trzecie, należy zauważyć, że Affaitati nie jest projektantem kościoła karmelitów bosych w Warszawie. Robert Kunkel, wydaje się, że słusznie, przypisuje atrybucję architektury kościoła karmelitów bosych Constantemu Tencalli. Inni autorzy przypisują autorstwo projektu Tylmanowi z Gameren czy Janowi Babtyście Gisselni ale żaden nie wskazuje na Affaitatego – Zobacz: R. Kunkel, *Kościół karmelitów bosych w Warszawie. Spostrzeżenia na marginesie badań świątyni podczas jej renowacji w 2012 r.* <http://www.wmsd.waw.pl/spostrzezenia-renowacyjne> [dostęp: 13.07.2017]; por. także M. Trzecicki, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych w 2013 r. w trakcie prac przy porządkowaniu krypt podziemiach kościoła p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Józefa Oblubieńca w Warszawie* <http://www.wmsd.waw.pl/renowacja-krypt> [dostęp: 13.07.2017]; R. Romańczuk, *Architektura kościoła reformatów w Węgrowie jako przykład adaptacji teologicznych i architektonicznych zasad budowy świątyni reformackich*, „Drohiczyński Przegląd Naukowy”, nr 8 (2016), s. 375-391 oraz M. Karpowicz, *Cuda Węgrowska*, Węgrów 2009.
- ²² A.J. Błachut OFM, *Słownik artystów reformackich w Polsce*, Warszawa 2006, s. 104-107.
- ²³ Br. Mateusz Osiecki był nie tylko prefektem fabryki, ale i architektem (być może samoukiem). Faktem jest, że brat Mateusz stanowi pewien wyjątek bowiem funkcję prefekta sprawował zwykle kaptan (ojciec) a brat był jego pomocnikiem. Brat Mateusz nie był kaptanem a jednak pełnił funkcję prefekta fabryki wielokrotnie. Sam zaprojektował i kierował budową zespołu klasztorno-kościelnego reformatów w Boćkach (1726-1741), był nadwornym architektem Franciszka Józefa Sapięhy, dla Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej prowadził prace budowlane i remontowe przy kolegiacie i zamku w Ołyce, pracował także dla biskupa łuckiego Stefana Rupniewskiego jak również dla zakonu Paulinów; zob. A.J. Błachut OFM, *Słownik artystów reformackich w Polsce*, Warszawa 2006, s. 104-107; *Idem*, *Brat Mateusz Osiecki i jego dzieło*, Warszawa 2003.
- ²⁴ A.J. Błachut OFM, *Znaczenie i rola...*, s. 117, p. 8.
- ²⁵ *Ibidem*, s. 125.
- ²⁶ R. Romańczuk, *op. cit.*, s. 376.
- ²⁷ A.J. Błachut OFM, *Znaczenie i rola...*, s. 118.
- ²⁸ E. Kąpińska, *Kościół w Różance. Architektura, wyposażenie i wystrój malarski*, s.88
- ²⁹ Błędne jest twierdzenie M. Karpowicza powtórzone przez R. Romańczuka o wzorowaniu kościoła węgrowskiego na kościołach karmelitów bosych. Owszem, układ kościoła węgrowskiego jest zbieżny z układem kościoła karmelitów bosych w Warszawie (obecnie kościół seminarystyczny) ale tak jak jest zbieżny z każdym kościołem barokowym wzniesionym w systemie ściennie-filarowym w odmianie kaplicowej, np. kościół reformatów w Warszawie (1680 r.) czy kościół jezuitów p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Krakowie (1619 r.) albo kościół franciszkanów obserwantów św. Bernardyna ze Sieny w Krakowie (1680 r.). Ten styl przyjęli jezuita budując kościół II Gesu na którym w znacznej mierze są wzorowane wszystkie kościoły barokowe, także karmelitańskie. To samo dotyczy półokrągłych okien, które faktycznie występują i w kościele reformatów w Węgrowie i karmelitów bosych w Warszawie. Ale takie okna zastosowali właśnie jezuita w kościele II Gesu. I nie są one niczym wyjątkowym w kościołach barokowych, także w kościołach reformatów np. w Zakliczynie (1651 r.) czy Bieczu (1663 r.) i innych kościołach, jak choćby kościół jezuitów p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Krakowie, kościół kamedułów w Krakowie, kościół św. Bernardyna (bernardynów) w Krakowie itd. Porównanie kościoła węgrowskiego do kościoła karmelitańskiego w Wiśniczu ze względu na dwuprzęsłową nawę czy proste zamknięte prezbiterium (R. Romańczuk, *op. cit.* s. 378, p. 8.) również jest problematyczne – takie rozwiązanie znajdziemy choćby we wspomnianym kościele reformatów w Zakliczynie; zob. R. Romańczuk, *op. cit.*, s. 375-391; oraz M. Karpowicz, *Cuda Węgrowska*, Węgrów 2009.
- ³⁰ Pary pilastrów dzielą także ściany w kościołach reformatów prowincji wielkopolskiej w Warszawie, Osiecznej, Miejskiej Górce, Szczawnie Kościelnym, Łabiszynie. Również w prowincji małopolskiej stosowano podwójne pilastry, jak choćby w kościele reformatów w Krakowie.
- ³¹ Karmelici boski przepisy budowlane przyjęli na kapitule generalnej. W 1614 r. wybrano zespół do opracowania przepisów a w 1620 zatwierdzono ostatecznie przepisy budowlane; B. Wanat OCD, *W kręgu piękna. Sztuka karmelitańska*, <http://www.karmel.pl/w-kręgu-piekna-sztuka-karmelitanska> [dostęp: 13.07.2017].
- ³² M. Dąbkowska, *op. cit.*, s. 293-294.
- ³³ Sygnatura jest widoczna na Scenie „Złożenie do grobu”, prezbiterium, ściana południowa. Zaś w literaturze można przeczytać różny tekst sygnatury z opuszczonym słowem „Picturis”, zob. F.M. Sobieszczański, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce*, t. 2., Warszawa 1849, s. 28, zaś „Przegląd katolicki” podaje: Sebastian Eckstein adornavit pietnris (!) anno 1747 w „Przegląd Katolicki”, 11 grudnia 1890, nr 50, s. 795. Tutaj błędnie zamiast „picturis” podano „pietnris”.
- ³⁴ Z. Czumaj, *Podziemia kościoła poreformackiego w Węgrowie jako historyczna nekropolia pogranicza Mazowsza i Podlasia*, „Rocznik Liwski”, t. 4 (2008/9), s.109.
- ³⁵ *Ibidem*, s. 107-108.
- ³⁶ Krypty rodowe Krasieńskich znajdują się w kościele w Krasnem p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, którego fundatorem

w XVI w. był biskup krakowski Franciszek Krasieński, kościół ten został przebudowany przez Jana Dobrogosta Krasieńskiego. W latach dwudziestych XIX w. Wincenty Krasieński wybudował kościół i kaplicę grobową w Opinogórze, gdzie spoczywają ordynacy z rodu Krasieńskich. Dwa główne miejsce sepulkralne Krasieńskich to właśnie Krasne i Opinogóra, zob. W.J. Górczyk, *Cmentarz parafialny w Opinogórze i kaplica grobowa hrabiów Krasieńskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 1 (2017), s. 48.

- ³⁷ M. Woźniak, *Der Goldschmied Andreas Mackensen aus Delmenhorst in Danzig* [w:] *Festschrift Kurt Asche* [b.m.w.] 1990, s. 147-154; A. Frąckowska, *Nagrobek żon Jana Dobrogosta Krasieńskiego w kościele w Krasnem, Muzeum Pałacu Króla Jana II w Wilanowie*, http://www.wilanow-palac.art.pl/nagrobek_zon_jana_dobrogosta_krasinskiego_w_kosciele_w_krasnem.html [dostęp: 13.07.2017].
- ³⁸ Andreas Schluter był zatrudniany przez Jana Dobrogosta Krasieńskiego także przy budowie pałacu Krasieńskich w Warszawie. Schluter wykonał tam dekoracje tympanonów przedstawiające zwycięstwo wodza rzymskiego Marka Waleriusza Messali Korwina nad Gallami. Krasieńscy wywodzili swoje pochodzenia właśnie od Marka Waleriusza Messali Korwina.
- ³⁹ W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody w okresie potrydenckim*, „Studia Płockie”, t. 14 (1986), s.166.
- ⁴⁰ W przypadku zakonów znacznie rzadsze były problemy z poziomem intelektualnym. Większość kapłanów zakonnych miała ukończone studia a nawet posiadali stopnie naukowe. Księża diecezjalni nie musieli kończyć studiów. Obowiązek ukończenia studiów przez kandydatów na kapłanów diecezjalnych nałożył dopiero sobór trydencki. Od tego czasu powstają też seminaria duchowne.
- ⁴¹ Bartolomiej zakładają jedne z pierwszych seminariów duchownych w Polsce. Również w Węgrowie będą prowadzić seminarium duchowne i szkołę świecką.
- ⁴² Archiwum Diecezjalne w Drohiczyń, Zespół Akt Parafii Wniebowzięcia NMP w Węgrowie (dalej: ADD, ZAPW) / III/Q/1/B, *Kontrakt pomiędzy Janem Bonawenturą Krasieńskim a Carlem Ceronim*, s. 1.
- ⁴³ ADD, ZAPW/III/Q/1/B, *Specyfikacja realności, sum kapitulnych, praw: jura et servituter probostwa węgrowskiego*, s. 1.
- ⁴⁴ „Korespondent Płocki”, 10 czerwca 1886, s. 1.
- ⁴⁵ F.Łydyński, *Dzieje kościoła w Krasnem*, „Mazowsze”, 7/(1/96), s. 25.
- ⁴⁶ Pojawienie się kolejnego zakonu mendykankiego powoduje uszczuplenie dochodów z kwesty pozostałych zakonów. Dominikanie podnosili ponad to sprawę kandydatów do

nowicjatu. Takie konflikty pomiędzy zakonami występowały w wielu miejscowościach czasem przybierając nawet formy konfliktu siłowego.

- ⁴⁷ W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, „Biezuńskie Zeszyty Historyczne”, nr 30 (2016), s. 63-64.
- ⁴⁸ G. UTH OSA, *Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930, s. 143; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej prowincji dominikańskiej w XV-XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, z. 4 (1953), s. 87; W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, „Biezuńskie Zeszyty Historyczne”, nr 30 (2016), s. 63-64.
- ⁴⁹ Biskup Franciszek Krasieński, sam wykształcenie odbierał min. w Wittenberdze, fundował studia zagraniczne swoim krewnym.
- ⁵⁰ Franciszek Krasieński w testamencie zapisał swoją bogatą bibliotekę teologiczną kościołowi w rodzimym Krasnem, aby służyła kształceniu kandydatów do kapłaństwa.
- ⁵¹ Adam Stanisław Krasieński będąc jednym z przywódców Konfederacji Barskiej zwalczał fanatyzm religijny, występował w obronie zarówno protestantów jak i prawosławnych. Jego sekretarzem był luteranin, Karol Henryk de Heyking. Był zwolennikiem ograniczenia władzy nuncjusza apostolskiego.
- ⁵² J. Kazimierski, *Z dziejów Węgrowa w XV-XVII wieku*, „Rocznik Mazowiecki”, nr 3 (1970), s. 279.
- ⁵³ Kościół ewangelicki został zamknięty decyzją biskupa łuckiego w 1685 r, i rozpoczęły się prześladowania ewangelików. Po wyparciu wojsk szwedzkich prześladowania ewangelików znacznie się wzmogły. Min. nakazano dzieciom ewangelickim naukę w szkołach katolickich, a w 1724 r. zabroniono przebywać w Węgrowie duchownym ewangelickim.
- ⁵⁴ ADD, ZAPW/III/Q/1/B, *Kontrakt pomiędzy Janem Bonawenturą Krasieńskim a Carlem Ceronim*, s. 1.
- ⁵⁵ Z faktu, że Jan Dobrogost oficjalnie uważał, że ewangelicy nie ponoszą winy za pożar fary a wcześniej nie uznał udziału reformatów w spaleniu kościoła ewangelickiego, nie wynika, że taki był faktyczny stan rzeczy. Co więcej, raczej sam miał świadomość faktów. Jednak skoro właściciel miasta uznawał, że w jednym i drugim wypadku nie ma winnych i zapewne to stwierdzenie było poprzedzone jakimś oficjalnym dochodzeniem, to w sposób znaczący ukrócał nawoływanie do zemsty, przynajmniej jawne, tak z jednej jak i z drugiej strony.
- ⁵⁶ T. Wiślicz, *Pedagogika strachu w kościele potrydenckim w Polsce* [w:] *Sic erat in fatis. Studia i szkice historyczne dedykowane Profesorowi Bogdanowi Rokowi*, E. Kościak [red.], R. Żerelik, P. Badyńska, F. Wolański, Toruń 2012, t. 1, s. 283-298.

THE REFORMERS CHURCH IN WĘGROW
OF THE FOUNDATION OF THE GOVERNOR OF PŁOCK,
THE STAROSTE OF PRZASNYSZ, JAN DOBROGOST KRASIEŃSKI,
BEARING THE ŚLEPOWRON COAT OF ARM

Summary

Church of the Franciscan reformers in Węgrow Foundation of the Province of Płock, starost of Przasnysz, Jan Dobrogost of Krasieński coat of arms Ślepowron. Reformed team to Węgrow, Foundation of Jan Dobrogost Krasieński, made up of the church and quadrangle monastic building with arcades and an inner courtyard or patio was built between 1693-1706.